

ҰЛТТЫҚ ТАРИХТЫ ЖАҢАДАН ЗЕРДЕЛЕУ – ӨМІР ТАЛАБЫ

Мұхтарбек КӘРІМОВ

*Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университеті
Манаш Қозыбаев атындағы тарихи зерттеулер
ғылыми орталығының директоры, т.ғ.к., профессор, Семей қ.*

Қазақ елінің сан ғасырлық тарихын қайта зерделеу – кезек күттірмейтін, өмірлік қажеттіліктен туындаған, дер кезінде көтеріліп отырған мәселе екендігі белгілі.

Керек десек бұл ұлттық қауіпсіздіктің де мәселесі. Олай деуімізге толып жатқан себептер бар. Ең бастысы әрбір қазақ баласының, әрбір қазақстандықтың бойынан табылуға тиіс – Отанға жаны ашу, оны құрметтеу және сүю сияқты қасиеттерге негіз болатын тарихи санамен тарихи жадыны қалыптастыру – өмірлік қажеттілік. Елінің тарихын білетін, қиын қыстауда ол үшін жанын пида етуге дайын болатын адамды айтпағанның өзінде, Отанын сүйетін азамат бүгіндері қоғамда кездесіп жататын келеңсіздіктерге ұрынар ма еді?

Сондықтан да азаматтарымызда кең тарихи сана мен жадыны қалыптастыру үшін аса тартымды қабылданатын, нақты деректерге негізделген, шыннайы тұжырымдар жасалған Отандық тарихты зерделеу және жазу күн тәртібіне шықты. Отандық тарих қашанда мемлекеттің мүддесіне, елдің ертеңіне қызмет жасауы тиіс.

Азаматтарымыздан нақты Қазақстан тарихы әлі жазылмаған немесе бүгінгі қолданыстағы Отан тарихы мүлде бұрмаланған деген үстіртін пікірді де жиі естіп қалып жатамыз. Ал шындығында, бізде қалай болғанда да тарих бар. Жоғары теориялық-методологиялық деңгейдегі Отан тарихының өзі-ақ Қазақстан тарихшыларының бірнеше буынының өкілдерінің баға жеткізсіз еңбегінің жемісінің көрінісі болып табылады.

Біздің ойымызша, Қазақстан тарихының негізгі құрылымдары сақталына отырылып, оның бүкіл мазмұны жаңа сапалы деңгейге шығуы тиіс. Ең бастысы, оның негізінде мүлде жаңа базалық және ұстындық ұстанымдар тұруы қажет.

Біздер тікелей ертеңгі мамандармен жұмыс істеп отырған ұстаздар болғандықтан да орта мектептер мен жоғары оқу орындарына қатысты тарихи білім берудің ең озық осы заманғы тәсілдері мен әдістеріне негізделген біртұтас мемлекеттік стандарттың болуы қажеттілігі талабын толық қолдаймыз.

Осы мәселеден келгенде жаңа тұрғыдағы, бір ізді жазылған сапалы оқулықтардың қажеттілігін айтар едік. Отан тарихына қатысты оқулықтардың беттерінде әлі күнге дейін бұрынғы тұжырымдар берік орын алған. Соның бірі – Қазақ мемлекеттілігінің тарихи сахнаға шығу уақыты. Кезінде бұл туралы академик Манаш Қабашұлы Қозыбаев Қазақ мемлекетінің пайда болуын Ақордадан бастау керек деген көңілге қонатын ұсыныс айтқан еді. Шынында, ұзаққа созылған моңғол кезеңінен кейінгі Қазақстан жеріндегі бірден-бір болған ірі мемлекет Ақорда екендігі белгілі. Бір шаңырақ астына жиналған тайпалардың бұрыннан келе жатқан тіліндегі, дәстүрлеріндегі және т.б. айырмашылықтардың бірізділенуінің Ақорданың кезінде болғаны аян. XX ғасырдың 90-жылдардың басындағы бетбұрыстық кезеңде Отандық тарихтың көшбасшысы болған және оны заман талабына сай арнаға бұра білген үлкен ғалымның айтқандарында да шындық бар.

Сол сияқты, осы Ақордадан кейін іле-шала айтылатын Әбілхайыр билік құрған Өзбек хандығына байланысты көзқараста мүлде дұрыс емес. Көбіне Отан тарихын оқыған адамда Өзбек хандығы біздікі емес, оны билеген Әбілхайыр хан да, Мұхаммед Шәйбәни де бізге жат, қазаққа жау болған тұлғалар деген көзқарас қалыптасады. Ал шынтуайтына келгенде Өзбек хандығы деген мемлекеттік құрылым Ақорданың өзі немесе жалғасы емес пе? Оны билеген Тоқтамыс та, Әбілхайыр да және т.б. Ақорданы кезекпен билеген екі династияның бірінің өкілдері емес пе еді? Бүгінгі өзбек тарихшыларының жазғандарын оқығанда, олар Әбілхайыр заманының өзбектерін мүлде қазаққа қатысы жоқ етіп көрсетуге жандарын салатынын көреміз. Бізден бұрынғы қазақтардың бүгінгі Өзбекстан жеріндегі Кеңес өкіметі орнағанға дейінгі тұрғындарды – тәжігін тәжік, сартын сарт, өзбегін өзбек деп, бір-біріне қоспай, анық атайтын болған. Бізден бөлініп кеткен ағайындарға байланысты айтылатын қазақтың «Сарт – садағам, өзбек – өз ағам» деген белгілі мақалы да сол бір тарихи оқиғалардан хабар беретіні анық. Біздің айтпағымыз, осы мәселеде де нақтылық керек.

Оқулықтың беттерінде әлі күнге дейін «1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне байланысты төңкеріске дейінгі қазақ оқырмандары арасында екі бағыт болды, көтерілісті қолдап, оны Оралда Сейтқали Мендешев, Ақмолада Сәкен Сейфуллин, ал Жетісуда Тоқаш Бокин бастап шықты» деген жаңсақ тұжырым қалмай келеді. Кейіннен большевиктердің позициясына шыққан қазақ оқығандарының басқа да қазақ азаматтары сияқты бұрқ ете түскен көтеріліске жандарының ашығандары сөзсіз. Бірақ олардың осы оқиғаға белгілі бір әсерлері болды деу қиын. Қазақстанның түрлі өңірлерінде болған көтерілістерді Амангелді, Бекболат және Ұзақ батыр сияқты жергілікті беделді тұлғалардың бастап шыққандары аян. Ал большевиктік пиғылда болған тұлғаларға болмағанды болғандай етіп көрсету тұжырымы кезіндегі таптық көзқарастың жемісі.

Сондықтан да, бүгіндері бұл мәселе де нақтылауды қажет етеді. Сәкен Сейфулиннің Ақмоладағы көтерілісті немесе қозғалысты бастамағаны оның тамаша туындысы «Тар жол тайғақ кешуді» оқығаннан-ақ белгілі болады.

Орта мектептің тарих пәніне арналған оқулықтарының тым ғылымилығы, тілінің ауырлығы, шүбәлі тұжырымдардың оларда да қалмай келе жатуы жас ұрпаққа берілуі тиіс тарихи білімінің қабылдануын қиындататыны рас. Мәселен, 6 сыныпқа арналған оқулықта шәкірттердің қабылдауына ауыр тиетін толып жатқан археологиялық мәдениеттер берілген. Біздің ойымызша, шәкірттерге арналған оқулықтар сыныптарына қарай күрделенуі тиіс.

Оқулықтар мәселесіне байланысты айтқанда еріксізден кеңестік дәуірдегі көптеген ұрпақ оқыған оқулықтар еске түседі. Біреу бізбен келісер, біреуі келіспес, қалай болғанда да сол заманның оқулықтарының жазылуынан әлі күнге дейін үлгі алуға болады. Кез келген нәрсеге мемлекет мүддесі тұрғысынан ғылыми негізде қаралғанын ұмытып қалмаған шығармыз. Біздің ойымызша, мектепке арналған оқулықтар жазылғанда шығармашылық топтар құрамына белгілі ғалымдар мен бірге өте тәжірибелі және білікті мектеп мұғалімдері де тартылуы тиіс. Сонда ғана мектептің ерекшеліктері еске алынбақ.